

Aşağıda, BM Plastik Kirliliği Anlaşması son müzakereleri öncesinde, Türkiye'nin plastik kirliliğiyle mücadele etmek için atması gereken adımlar konusunda başta Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı başta olmak üzere Türkiye delegasyonuna yönelik çağrımızda sıraladığımız talepler daha ayrıntılı olarak aşağıda açıklanmaktadır.

1 - PLASTİK ÜRETİMİNDE AZALTIM

Küresel ısınmanın 1,5 dereceyle sınırlı kalabilmesi için, plastik üretiminin 2040 yılına kadar %75 oranında azaltılması gerektiği öngörülmektedir. Türkiye, plastik üretimini düşürmeye yönelik politikalara öncelik vermelidir.

Başlangıç gereklilikleri, öncelikli plastik ürünlerin yeniden kullanılabilirlik ve geri dönüştürülebilirliğine, geri dönüştürülmüş plastik kullanımı ve döngüsel ekonomi geçişine yardımcı olacak sistemlerin kurulmasına odaklanmalıdır. Bu çerçevede yıllardır ertelenen depozito sisteminin hızlıca Türkiye çapında devreye girmesi elzemdir.

Ürün tasarımına dair yükümlülükler, toksik olmayan döngüsel ekonomi geçişinin temelini atmalıdır. Etkili bir geçişi sağlamak için, anlaşma sonrası gerekli sistemler (yeniden kullanım sistemleri ve genişletilmiş üretici sorumluluğu gibi) ve sistemsel değişiklikler için ek gereklilikler ve teknik yönergeler belirlenmelidir. Gelecekteki gelişmeler kapsamında, tüm plastikler için genel kriterlerin yanı sıra, plastik kirliliğine neden olan öncelikli sektörler (ambalaj, balıkçılık, su ürünleri yetiştiriciliği, tarım, tekstil ve ulaşım) için sektöre özgü kriterler geliştirilip uygulanmalıdır.

2 - TEK KULLANIMLIK PLASTİKLERİN YASAKLANMASI ÖNCELİĞİNDE KÜRESEL YASAKLAR VE EN ZARARLI PLASTİKLER İLE BUNLARA BAĞLI KİMYASALLARIN KADEMELİ OLARAK ORTADAN KALDIRILMASI

Türkiye öncelikli olarak Avrupa Birliği'nin "Tek Kullanımlık Plastik Direktifi" ile yasakladığı kullan-at plastiklerden başlayarak, Sıfır Atık Mevzuatı'nda daha kararlı hedefler belirlemelidir.

Anlaşma, sorunlu ve önlenemez plastik ürünler ve zararlı kimyasalların küresel, bağlayıcı yasaklarını ve aşamalı olarak kaldırılmalarını içermelidir. INC-5'te, ülkeler, hemen yasaklanabilecek ve kademeli olarak kaldırılacak en zararlı plastik ürünler ve kimyasallar için küresel, bilimsel temelli kriterler ve başlangıç listeleri üzerinde anlaşmalıdır. Tek kullanımlık ürünler ve geri dönüştürülmesi zor olan kimyasallar, küresel plastik üretiminin %60'ını ve okyanus kirliliğinin %70'ini oluşturmaktadır¹ ve acilen ele alınmalıdır.

Yasaklar ve aşamalı kaldırılmalar için ana kriterler şunlar olmalıdır:

¹ WWF 2023, Breaking down high-risk plastic products.

- Çevreye zarar verme olasılığı yüksek olan, toksik olmayan döngüsel ekonomiye uygun olmayan ya da kirletici olarak ciddi zararlara yol açabilen plastik ürünler ve ortadan kaldırılması mümkün olanlar.
- Yaşam organizmalarına ciddi zarar verme potansiyeli taşıyan, kanserojen, mutajenik ve üreme toksik özelliklere sahip, endokrin bozucular ya da toksisite üreten kimyasallar.

Beş grup plastik ürün ve beş grup kimyasal maddenin kaldırılması önerilmiştir.² Anlaşma, bu zararlı plastikler ve kimyasalların plastik değer zincirinde tamamen ortadan kaldırılması için belirli aşamalı kaldırma takvimleri, hedefler ve şeffaflık gereklilikleri içermelidir. Ek gruplar, anlaşma sonrası izlenmeli ve değerlendirilmeye devam edilmelidir.

3 - PLASTİK ATIK İTHALATININ KADEMELİ OLARAK 2026'YA KADAR YASAKLANMASI:

1989 yılında imzalanıp 1994 yılında yürürlüğe giren “Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınması ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi”nin temel prensipleri; **atık üretiminin minimize edilmesi, atıkların kaynağına en yakın yerde bertarafı, çevresel açıdan sağlıklı yönetim, şeffaflık ve bilgi paylaşımıdır.** Bu temel ilkeler, Sözleşme’nin asli amacının “tehlikeli atık” ticaretini sonlandırmak olduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda atık meselesinin bir “küresel eşitsizlik” meselesi olarak görülmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere göre neredeyse üç kat daha fazla atık ürettikleri ve bu atığın Basel Sözleşmesi gereği, gelişmiş ülkelerin kendi sınırları içerisinde yönetilmesi/bertarafı gerekirken, Türkiye gibi geliştirmekte olan ülkelerin bir nevi geri dönüşüm tesisi olarak kullanılmak istenmesine, en başta Türkiye Cumhuriyeti yönetimi karşı çıkmalı, plastik atık ticaretinin bir “küresel eşitsizlik” meselesi olarak ele alınması ve 2006 yılında yaşanan Trafigura trajedisinin³ bir kez daha tekrarlanmaması için geliştirmekte olan ülkelere öncülük etmelidir.

Türkiye'nin plastik atık ithalatı, 2018'in başında Çin'in aldığı yasak kararıyla önemli bir artış göstermiştir. 2004 yılından itibaren, AB dışına yapılan atık ihracatı %72 oranında artmıştır.⁴ AB'nin yeni düzenlemesi (EU Waste Shipment Regulation)⁵, yalnızca sürdürülebilir yönetim garantisi sağlanması halinde “OECD dışındaki” ülkelere atık gönderimine izin verecek ve 2026'dan itibaren plastik atık ihracatını yasaklayacaktır; ancak bir OECD ülkesi olan Türkiye'nin bu atık ticaretinden daha fazla etkileneceği aşıkardır. Türkiye, 2023'te AB'nin plastik atıklarının %56'sını alarak bu alanda son beş senedir lider konumdadır ve son yıllarda özellikle İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda, İtalya gibi gelişmiş ve çok fazla plastik üreten ülkelerin atıkları büyük oranda Türkiye'ye yönlendirilmektedir. İngiltere Çevre Ajansı ve Hollanda Çevre ve Ulaştırma Denetleme Kurulu'na göre⁶, Türkiye, en fazla yasa dışı plastik atık alan ülkedir.

² <https://wwfint.awsassets.panda.org/downloads/wwf-brief-oeeg2-aug-2024---eng.pdf>

³ <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/04/trafigura-a-toxic-journey/>

⁴ https://environment.ec.europa.eu/news/new-regulation-waste-shipments-enters-force-2024-05-20_en

⁵ https://environment.ec.europa.eu/news/new-regulation-waste-shipments-enters-force-2024-05-20_en

⁶ <https://eia-international.org/report/dirty-deals-part-two/>

Küresel suçlar sıralamasında üçüncü sıraya yerleşen çevre suçları arasında en fazla öne çıkan suç türü yasa dışı atık ticareti olup “Ekomafya” gibi yeni bir suç aktörünün tanınmasına sebep

olmuştur. Demokrasiyi ve hukuk devletini tehdit eden bu tür küresel suç organizasyonlarının işlevsiz kılınabilmesi, plastik atık başta olmak üzere atık ticaretinin sonlandırılmasına bağlıdır.

Öte yandan, yayımlanan bilimsel araştırma raporuna göre⁷, plastik atık döküm ve yakım alanlarında yapılan toprak, su, kül ve nehir çamuru örneklerinde, rekor seviyede metal ve metaloid, klorlu dioksin ve furanlar bulunmuştur. Bu kimyasal kirleticilerin etkisi geri döndürülemez olduğundan, Türkiye'nin daha fazla bu tür etkileri kaldıramayacağı göz önünde bulundurularak, kararlı bir yasak süreci ve tam plastik atık yasağına kadar kapsamlı bir azaltım süreci oluşturulmalıdır. Bu sadece hukuki, ekonomik, sosyal bir zorunluluk olmanın ötesinde kuşaklar arası adalet/eşitlik ilkesinin bir gereği olarak etik zorunluluktur.

Bu Anlaşma'ya taraf olmayan devletlerle plastik atık ticareti yasaklanmalıdır. Plastik üretimi, tüketimi ve ithalatında daha şeffaf bir politika izlenmeli ve atılan adımların etkinliği yıllık raporlamalarla takip edilmelidir.

Türkiye Sıfır Atık Mevzuatı çerçevesinde kendi atığını geri dönüştürmek üzere gerekli mekanizma ve sistemleri kurmalıdır.

4 - SİVİL TOPLUMUN GÜÇLENDİRİLMESİ VE KATILIMI: Çevre sorunlarıyla ilgili etkili çözümler ancak sivil toplumun katılımı ile mümkündür. Bu yüzden sivil toplum örgütlerinin süreçlere katılımını artırmak, öneriler geliştirmelerine olanak tanımak ve karar alma mekanizmalarına katkı sunmalarını sağlamak önemlidir.

⁷ <https://www.greenpeace.org/turkey/raporlar/rapor-atik-oyunlari-geri-donusumsuz-hayatlar/>